

Pop champagnen, robotterne kommer! Eller gør de?

AF LAURITS NIKOLAJSEN

SLAGMARK #85

SIDER: 267-276

Aaron Bastani

Fully Automated Luxury Communism

Verso Books, 2019

Aaron Benanav

Automation and the Future of Work

Verso Books, 2020

I de senere år har spørgsmål om fremtidens arbejdsmarked og arbejdsformer indtaget en stadigt mere central plads på tværs af politik og politisk teori. Covid-19 har føjet nye perspektiver til den diskussion, eksempelvis fordi det virker til, at noget arbejde egentligt kan klares hjemmefra, mens andet – det kunne være omsorgsarbejde, undervisning og hospitalspleje – ikke kan klares over Zoom. Men også inden de sidste års *lockdowns* har lønarbejdet som fænomen vist sig at være ramt af en lang række udfordringer – i særdeleshed for arbejdstagere. Faldende vækstrater, en stigende mængde af “working poors” og prækære arbejdere (også i den vestlige del af verden), svækkede fagforeninger og dystre automatiseringsprognoser er således alle fænomener, der påvirker nutidens arbejdsmarked og afføder politiske forslag fra både højre og venstre.

Her er det især den teknologiske udvikling, der – afhængigt af om man er Elon Musk eller ansat på en af hans Teslafabrikker – har affødt enten optimisme eller frygt ved udsigten til, at flere og flere jobfunktioner vil kunne automatiseres og altså varetages af robotter og algoritmer. Fra tech-kapitalister som Musk selv over US-amerikanske præsidentkandidater som demokraten Andrew Yang til Alternativets partiprogram har indførelsen af borgerløn klinget som det eneste reelle svar på, hvordan fremtidens arbejdsløse masse skal kunne brødføde sig selv, når robotterne kommer.

At arbejdet og dets fremtid i dag er genstand for den slags gisninger og, afhængigt af perspektivet, utopiske eller dystopiske tankeeksperimenter, er der imidlertid ikke noget nyt i. Arbejdet har nemlig spillet en helt central rolle i store dele af den utopiske litteratur- og idéhistorie, hvor spekulative forestillinger om det gode fælles liv ofte har kredset om arbejdets rolle og fordelingen af det. Et tidligt eksempel på det finder man i Thomas Mores genredefinerende værk *Utopia* fra 1516. Værket er et portræt af et afsidesliggende og ikkeeksisterende øsamfund, som More brugte til at kritisere samtidens England igennem. Livet på øen Utopia er kendetegnet ved en fælles glæde, en stringent arbejdsdeling og et fravær af privat ejendomsret. Her udfører alle borgere en specialiseret tjans, men tager også på skift del i det agrikulturelle arbejde. Det afføder en materiel overflod, der for den brede befolkning i Mores samtid var uhørt. Til gengæld arbejder de kun seks timer om dagen, og arbejdsdelingen giver derfor utopianerne frihed *fra* at sulte og frihed *til* at give sig af med det, der egentlig interesserer dem – hvad end det så er videnskab, børneopdragelse, religion eller noget helt fjerde. Også i senere utopisk litteratur indtager arbejdet en central plads. Hos den italienske filosof Tommaso Campanella, der udgav sin *La Citta della Sole* i 1602, er det nødvendige arbejde reduceret til at vare fire timer om dagen, og i den indflydelsesrige engelske 1800-talssocialist William Morris' *News from Nowhere* (1890) er arbejdet ikke længere et problem. I det idealiserede engelske fremtidssamfund, som romanens fortæller en dag vågner op i, har arbejdet forvandlet sig fra at være en nødvendighed til at være en nydelses- og meningsfuld aktivitet.

Der er selvfølgelig løbet meget vand i produktionsformernes å, siden More udgav *Utopia* og Morris *News from Nowhere*. Men spørgsmål om frihed og nødvendighed samt selvrealisering og selvopretholdelse er stadig nært forbundne med det at have, ikke have eller være *nødt* til at påtage sig et arbejde. Og selvom den utopiske

tænkning har været erklæret død og borte af både venstre- og højreorienterede teoretikere som henholdsvis Mark Fisher og Francis Fukuyama, tilbyder den stadig et værdifuldt rum til at gøre sig sådanne overvejelser i på grund af dens karakteristiske forestillinger om, hvordan livet i et radikalt anderledes samfund *kunne være*. Det viser både den engelske journalist Aaron Bastani og den US-amerikanske økonomihistoriker Aaron Benanav i deres seneste bøger. Med spørgsmålet om automatiseringens indflydelse på fremtidens arbejdsmarked og viljen til utopisk imagination som fælles udgangspunkter giver Bastani og Benanav vidt forskellige bud på, hvordan fremtidens samfund og arbejdets rolle deri *kunne* tage sig ud.

Ifølge Aaron Bastani, ph.d. i politisk kommunikation og aktiv på den engelske venstrefløj, og hans *Fully Automated Luxury Communism* (2019) vil den teknologiske udvikling i løbet af ganske få årtier gøre det muligt for os at overlade det meste af klodens arbejde – fra vareproduktion til juridisk bistand, fra taxakørsel til komplicerede kirurgiske indgreb – til robotter og algoritmer. Samtidig vil de teknologiske fremskridt føre til en overflod, ikke bare af automatiseret arbejdskraft, men også af grøn energi, teknologisk nødvendige mineraler, sundhed og syntetiske bøffer. Derfor er spørgsmålet om en fremtidig fælles frihed for Bastani et spørgsmål om, hvem der har adgang til denne overflod. Titlens utopi om en fuldautomatiseret luksuskommunisme, hvor materiel knaphed for de fleste er afløst af luksus for alle, skal netop forstås som svaret på dette spørgsmål. Bastani skitserer i bogen et rødgrønt idealsamfund, hvor staten garanterer universelle rettigheder – uddannelse, sundhed, ejendom – og hvor en mere lige fordeling af frugterne af de teknologiske fremskridt gør det muligt for alle at leve luksuriøst – uden at være tvunget til at arbejde.

Det kræver dog et brud med den anti-utopiske resignation, som han i første del af bogen lægger ud med at opridses. Bastanis samtidsdiagnose tager udgangspunkt i en række populære pointer fra det, man kunne kalde en venstreorienteret kulturkritik, der kritiserer den neoliberale kapitalismes affektive konsekvenser – primært, at det er så svært at forestille sig politiske alternativer til den dagsorden, der har gennemsyret de sidste 40 års globale politiske økonomi. Derfor lægger bogen for med en velargumenteret kritik af den US-amerikanske politolog Francis Fukuyamas nu notorisk fortærskede tese om, at Historien i kølvandet på Berlinmurens fald skulle have nået sin afslutning. Det er en kritik, man også finder hos den indflydelsesrige engelske kulturkritiker Mark Fisher (1968-2017) og i hans begreb om *kapitalistisk*

realisme: en vished om, at uligheden vokser, klimakrisen eskalerer, jobs forsvinder og velfærdsydelser udhules, men også en slags resigneret erkendelse af at det – efter socialismens endeligt – er umuligt at forestille sig et alternativ til den dominerende (neo)liberale og globaliserede politiske orden, der spiller hovedrollen i alle kriserne.

Programmet for en fuldautomatiseret luksuskommunistisk fremtid kan forstås som et modangreb på den politiske og imaginative apati, som Fisher analyserer, og som Bastani indledningsvis refererer flittigt til. Vejen ud af fantasiløsheden er ifølge Bastani en tech-optimistisk tilgang, der kækt benytter sig af nogle af de mange teknologiske innovationer, den konkurrence- og profitdrevne kapitalistiske økonomi i de senere år har ført med sig, og udnytter dem til alles fælles bedste – primært ved at fordele adgangen til dem. Den teknologiske udvikling har nemlig – ifølge Bastani – for første gang gjort det muligt at realisere en sand kommunistisk samfundsform, der ikke har meget til fælles med det tyvende århundredes socialistiske eksperimenter. I stedet betegner Bastanis lidt løse definition af kommunisme “et samfund, hvor lønarbejde [“work”] er elimineret, knaphed afløst af overflod og hvor arbejde [“labour”] og fritid smelter sammen” (*Fully Automated Luxury Communism*, 50)¹.

En helt grundlæggende forudsætning for overfloden og optimismen findes i, at den overgang, Bastani lidt henkastet skitserer som “den tredje disruption” (de to første bestod i hhv. overgangen fra jæger-samler-samfund til agrarsamfund samt i den industrielle revolution), vil føre til et “ekstremt udbud af information” (*Fully Automated Luxury Communism*, 37). Bastanis tese, om at denne tredje disruption vil lede til en forøgelse af informationsudbuddet, står i gæld til en økonomisk læresætning ved navn Moores lov. Ifølge Moores lov følger informationsteknologiske forbedringer en eksponentiel kurve, hvad enten der er tale om processorkraft eller linserne i vores iPhones kameraer. De informationsteknologiske fremskridts eksponentielle vækst vil ifølge Bastani i løbet af kort tid gøre det muligt for robotter at varetage væsentlige og højtspecialiserede jobfunktioner – og således give os alle sammen mulighed for at bruge tiden på noget andet end at arbejde. Samtidig skyldes fremskrivningen af informationsudbuddet den anden økonomiske læresætning, som Bastani sætter sin lid til: Hendersonkurven. Hendersonkurven siger, at prisen for at bruge ny teknologi vil blive ved med at falde i takt med, at teknologien bruges.

1 Da værkerne endnu ikke er oversat til dansk, er der gennem hele essayet tale om mine egne oversættelser af citater.

Med de to læresætninger in mente beskriver Bastani så i bogens anden del en række økonomiske sfærer, som i fremtiden vil være kendetegnet ved overflod og meget lave priser som følge af den teknologiske udvikling. Disse sfærer er arbejdsmarkedet, energikilderne, naturressourcerne, sundhedssektoren og fødevarerproduktionen. Bogen tegner et billede af en fremtidig verden, hvor store dele af jobbene i både den produktive sektor og servicesektoren – altså både *blue collar*- og *white collar*-jobs – er blevet overflødige, og hvor omkostningerne for at producere solenergi, mad og drikke, medicinalvarer m.m. er blevet så minimale, at de kan komme alle til gode.

Denne anden del udgør et interessant overflyv over igangværende teknologiske landvindinger, der knytter bogen til et andet centralt spor i såvel den utopiske som den dystopiske tradition: teknologiens potentiale. Også her er Bastani entydigt optimistisk. En af bogens centrale pointer er, at det *kan* blive muligt at brødføde 10 milliarder mennesker med kunstigt producerede bøffer og vin, forsyne jorden med mineraler hentet i verdensrummet(!), udføre prædiktiv medicinsk behandling og lave genteknologiske indgreb, der får folk til at leve længere og sundere uden at overbebyrde sundhedsvæsenet – hvis altså den fremtidige adgang til frugterne af de teknologiske landvindinger kommer til at svare til det ekstreme udbud. Fra et økologisk synspunkt virker Bastanis overflodstanke knap så tiltalende: Umiddelbart virker det ikke som en god idé at rykke ressourceudvindingen ud på fjerne asteroider for at kunne fortsætte og endda udvide forbrugsfesten, når vi først nu er ved at lære om og tage tilløb til at handle på de konsekvenser, den kommercielle rovdrift på vores egen planet har medført. Den overordnede pointe om teknologiens potentiale er til gengæld et kærkomment alternativ til den dystre, nærmest dystopiske teknologiforståelse, der fx kendetegner kapitalismekritikken hos tænkere som førnævnte Mark Fisher og franske Bernard Stiegler. I tillæg til det katalogiske overblik over allerede eksisterende teknologiske landvindinger giver Bastani også indblik i, at fremtidens teknologier allerede *er* et politisk og økonomisk anliggende for samfundets eliter – tænk fx på Musk og Jeff Bezos' rumkapløb – og i nødvendigheden af at gøre tilgængeligheden af dem til et politisk krav for venstrefløjen, hvis flere skal have glæde af dem.

Bastanis tro på det kommende luksuskommunistiske samfund hviler på den ene side i en marxsk idé om, at kapitalismen selv skaber så store modsætninger, at dens eget grundlag vil erodere, fx når konkurrencedreven innovation selv skaber

betingelserne for et samfund, hvor alle ville kunne leve arbejdsfrit og i materiel overflod. På den anden side går vejen til det nye samfund imidlertid også over det, Bastani kalder en *luksuspopulistisk* politisk strategi, der tager udgangspunkt i, viser og kræver, at den overflod, som nogle få allerede nyder godt af, skal distribueres og komme alle til gode. Den vej er i Bastanis optik klassisk rød-grøn politik og indebærer fælleseje, universelle økonomiske rettigheder (uddannelse, bolig, m.m.), afsked med fossile brændstoffer, først hurtigt i det globale Nord, så langsommere i resten af verden, en socialiseret finanssektor og CO2-skatter m.m.

De politiske idéer er isoleret set ikke nye, men kogt sammen i Bastanis glamourkommunisme bliver sådan en politik ikke bare en nødvendighed for at vige uden om økologisk kollaps og galoperende ulighed; den bliver også på flere måder et attraktivt alternativ til den neoliberale politiske orden, som Bastani bogen igennem tager afstand fra. Og det er egentlig her, Bastanis bog og dens vilje til utopi er mest overbevisende: som et stykke politisk retorik, der – tiltrængt – mobiliserer sine læsere ved at sælge billedet af en anderledes fremtid, og som gør det ved på en ligefrem, selvsikker og optimistisk facon at tilbyde dem et overflødhedshorn af muligheder.

Hvis man ønsker nuanceret historieskrivning, grundig kildebehandling og empirisk eller teoretisk velunderbyggede påstande, er det ikke Bastanis bog, man skal ty til. Både i sin historieskrivning og sin automatiseringsiver maler *Fullu Automated Luxury Communism* med utroligt brede penselstrøg, fx når Bastani indledningsvis, og uden at diskutere med hverken idé- eller teknologihistorikere, koger den teknologiske udvikling ned til de tre *disruptions*. Dertil håndplukker Bastani ofte eksempler for at få dem til at passe ind i sin argumentation – ikke mindst i sin omgang med Marx, hvis *Grundrisse* Bastani ellers ofte refererer til og udleder sin kommunismedefinition fra. På den anden side er det netop den anekdotiske, tech-optimistiske og ligefremme fremgangsmåde, der tilfører bogen sin brede og ligefremme appel og dermed gør, at den lykkes med sit sigte: at sælge venstrefløjen en vision om en anderledes samfundsorden.

Og så er der den teknologiske determinisme, som fylder meget i Bastanis argumentation. For hvad nu hvis robotterne aldrig rigtig har været her? Og hvad nu hvis den jobkrise, automatiseringen eftersigende medfører, slet ikke skyldes teknologiske fremskridt, men snarere en dybereliggende struktur i efterkrigstidens globale økonomiske landskab?

Det er i hvert fald en anke, man kan rejse, hvis man giver sig i kast med den US-amerikanske navnebror Benanavs komprimerede *Automation and the Future of Work*. Bogen er en udvidelse af to artikler skrevet til *The New Left Review* og tilbyder en anderledes kvantitativt funderet analyse af en stigende overflod af arbejdskraft, som kan spores fra Anden verdenskrigs afslutning og frem til i dag. Samtidig ender Benanavs værk med at tegne konturerne af en noget anderledes utopisk hverdag end Bastanis fuldautomatiserede, arbejdsfri tilværelse. For mens Bastani skriver sig ind i en udbredt fortælling om en accelererende og uundgåelig automatisering, peger Benanav på, at årsagen til mange af arbejdsmarkedets aktuelle forandringer ikke skal findes i en pludseligt opstået og teknologisk forårsaget arbejdsløshed, men i en faldende efterspørgsel på arbejdskraft på globalt plan.

Forestillingen om overflod – her i form af et overmættet arbejdsmarked og et ekstremt udbud af arbejdskraft – går igen i begge bøger. Men hvor den for Bastani på én gang er et fremtidigt og entydigt positivt fænomen, tjener den hos Benanav et helt andet analytisk formål: Overfloden af arbejdskraft udgør nemlig et meget aktuelt problem. Mens Bastani forestiller sig, at fremtidens hidtil uhørte tilgængelighed af information, arbejdskraft, fødevarer, teknologi og naturressourcer tilsammen vil danne grundlaget for et fælles liv helt frit for mangel og ufrihed, er det for Benanav den allerede-eksisterende overflod af arbejdskraft, der skaber ufrihed, fordi den tvinger folk til i stigende grad at påtage sig usikkert arbejde.

I sin fortolkning, af hvordan denne overflod af arbejdskraft er opstået, trækker Benanav på den US-amerikanske marxistiske økonomihistoriker (og Benanavs egen tidligere ph.d.-vejleder) Robert Brenner. Brenner har beskrevet den økonomiske udvikling siden efterkrigstidens vækstmirakler – en periode, hvor produktionen af forbrugsgoder i høj grad blev global – som en *langvarig nedgang* ("long downturn") med faldende vækstrater og global afindustrialisering. Ifølge Benanav overser samtidens automatiseringsteoretikere den tendens, når de i deres analyser af den faldende efterspørgsel på arbejdskraft konkluderer, at maskinerne straks kommer og tager over. Den udvikling kunne selvfølgelig ses som et udtryk for, at produktiviteten som følge af teknologiske fremskridt bare stiger og stiger, og at det derfor kræver færre arbejdere at producere den samme mængde goder som tidligere. Men i stedet viser Benanav med sine makroøkonomiske analyser, at bl.a. den globale konkurrence har ført til faldende investeringer, en overkapacitet af arbejdskraft og derfor også en støt faldende efterspørgsel på selvsamme. Det er altså

ikke robotterne, der gør det svært for så mange at finde arbejde, men langvarig økonomisk stagnation.

Hvordan viser denne manglende efterspørgsel på arbejdskraft sig så? I hvert fald ikke i tårnhøje arbejdsløshedsstatistikker, for arbejdsløsheden har i det seneste årti over en bred kam været faldende. Derimod viser den sig i ændrede, eller rettere sagt mere usikre, ansættelsesformer, der ofte finder sted i servicesektoren: eksempelvis prækære ansættelser, 0-timers-kontrakter og vikararbejde. I det globale syd, hvor stagnation og afindustrialisering også farver økonomien, viser den manglende efterspørgsel på arbejdskraft sig ved, at et større antal af arbejdstagere ikke bliver indlemmet i den officielle økonomi. I stedet finder folk i stigende grad beskæftigelse i den uformelle økonomi. Det er det, Benanav med en væsentlig term kalder *underbeskæftigelse*. *Underbeskæftigelsen* resulterer bl.a. i, at kun 26 % af verdens befolkning ifølge en ILO-undersøgelse fra 2015 havde en fastansættelse – resten arbejder på løse kontrakter eller helt uden.

Benanavs marxisme er solidt funderet i modsætningsforholdet mellem kapital og lønarbejde, hvis balance i modsætning til efterkrigstiden er gået i retning af mere økonomisk ulighed: Som bogen viser, er den eneste økonomiske faktor, der er stagneret mere end produktivitet, udviklingen i arbejdstageres reallønninger. Den indsigter bruger han også til at levere en skarp og velargumenteret kritik af “borgerlønsfantasierne,” som de findes på både højre- og venstrefløjen: Indførslen af borgerløn vil ifølge Benanay måske styrke arbejdstageres position, men borgerløn svækker hverken kapitalens profitmotiv eller dens mulighed for at “strejke” ved at rykke investeringer til andre lande; to af kapitalens fordele, der bl.a. gør, at den fortsat er i stand til at udøve stor indflydelse eksempelvis på nationale erhvervspolitikker.

Selvom Benanavs bog i høj grad former sig som en kvantitativ analyse af det globale arbejdsmarkeds hidtidige udvikling – gennem analyser af bl.a. forholdet mellem fast- og løsansættelser, beskæftigelsesgrader i både industrien og servicesektoren samt arbejdsløshedens udvikling – slutter den i kapitlet “Nødvendighed og frihed” på en utopisk-spekulativ note. Og den er, ligesom Bastanis vision også er det, optaget af at forestille sig et samfund hinsides knaphed. Men i stedet for at forestille sig et arbejdsfrit fælles liv, hvor de teknologiske fremskridt har overflødiggjort arbejdets karakter af nødvendighed, er Benanav mere optaget af på en mere retfærdig måde at fordele den mængde af nødvendigt arbejde, der stadig skal udføres for at opretholde verdens befolkning – herunder det reproduktive arbejde, der

stadig ikke aflønnes eller anerkendes på lige fod med lønarbejdet. Således forestiller han sig en verden med fuld, men tidsmæssigt meget nedsat, beskæftigelse og med fri adgang til mad, uddannelse, sundhedsydelser m.m. Her griber Benanav tilbage til et par væsentlige idéer fra den utopiske kanon: planlagt fordeling af arbejdet og afskaffelse af den private ejendom. I modsætning til automatiseringsteoretikerne er det altså i højere grad samfundsformen end teknologien, Benanav spørger ind til:

I stedet for at forudsætte en fuldautomatiseret økonomi og forestille sig de muligheder for en bedre og friere verden skabt ud af en sådan, kunne vi *starte* fra en verden af almenmenneskelig værdighed og så overveje de teknologiske forandringer, der er nødvendige for at realisere den (*Automation and the Future of Work*, 82).

I dette kapitel vender Benanav så også blikket mod en (ofte venstreorienteret) utopisk tradition for at forestille sig en verden, hvor forholdet mellem frihed og nødvendighed tipper i retning af førstnævnte. Her trækker han på Thomas More, på 1800-tallets franske utopiske socialister og på Marx, men også og på de mange automatiseringsteoretikere – samtidens sande utopikere – som han ellers har kritiseret. Det gør Benanav til dels for at vise, hvordan forestillingen om et post-knaphedssamfund også historisk set har kredset om at fordele frihed og nødvendighed på en mere egalitær facon. Men han gør det også for at overbevise læseren om, at en arbejdsdag på mellem 3 og 5 timer ville frigive tid til nye fællesskaber og nye idéer, der ikke opstår for at undgå en "gennemtrængende materiel usikkerhed" (*Automation and the Future of Work*, 91) Hvordan fordelingen af arbejdet mere konkret skal foregå, er Benanav tilbageholdende med. Det gør, at visionen måske fremstår en anelse mere letbenet end resten af bogens empirisk-funderede argumentation. Alligevel tilføjer kapitlet den dystre makroøkonomiske analyse en opmuntrende og poetisk udgang, når det aktualiserer centrale tanker fra den utopiske litteraturs kanon og fører dem sammen i en skitse af et samfund, hvor "alle har retten og magten til at bestemme, hvad de vil gøre med deres tid" (*Automation and the Future of Work*, 93).

Tilsammen udgør *Fully Automated Luxury Communism* og *Automation and the Future of Work* et interessant og idérigt makkerpar, hvis styrker og svagheder på flere måder vejer hinanden op. Mens den ene springer let og forsimpelende hen over store perioder af den økonomiske og teknologiske udvikling, dekonstruerer den anden – med et skarpt, kvantitativt fokus – en af de centrale myter om selvsamme ud-

vikling siden Anden verdenskrig. Og mens den ene så til gengæld fremturer med et futuristisk arsenal af både aktuelle og potentielle teknologiske landvindinger, griber den anden tilbage til flere af den utopiske litteraturs kanoniske værker – Thomas More, Étienne Babet, Edward Bellamy m.fl. – for at påpege, at det er en god idé at finde ud af, hvad det er for et meningsfuldt fælles liv, vi gerne vil leve, før vi udvikler de teknologier, der kan sætte klodens hårdtarbejdende befolkning fri. Med deres skitser af anderledes samfundsformer leverer bøgerne samtidig beviser på, at det rent faktisk er muligt at formulere positive, utopiske modbilleder til et økonomisk system, der ikke er i stand til at tilbyde andet end prækære ansættelser og faldende reallønninger – om det så er robotternes skyld eller ej.

Laurits Nikolajsen er cand.mag. i litteraturvidenskab med speciale i utopisk litteratur og gymnasielærer.